

XORIJY TILLARNI O'QITISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR NAZARIYANING AMALIYOTGA TATBIQI

mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani

TURK TILI MAQOLLARIDA AYOLLAR BILAN BOG'LIQ STEREOTIPLAR

Shabanova Sadaf Djumaliyevna

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti tayanch doktoranti

sadafsabanova@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15179547>

Annotatsiya. Mazkur maqolada turk tilidagi maqollarda ayollar obrazining qanday tasvirlanishi va bu tasvirlar orqali jamiyatda shakllangan gender stereotiplarining qanday mustahkamlangani tahlil qilinadi. Maqollar xalq tafakkurining mahsuli bo'lib, unda avloddan-avlodga o'tgan ijtimoiy, axloqiy va madaniy qadriyatlar aks etadi. Ayniqsa, ayol obrazining qanday talqin qilinishi, ularning oila va jamiyatdagi o'rni, ayollarga nisbatan ijobiy va salbiy stereotiplarning qanday ifoda topganini tilshunoslik va gender nuqtai nazaridan o'rganish bugungi kunda dolzarb ilmiy masalalardan biridir. Tadqiqot davomida turk tili maqollarida ayollarning an'anaviy rollari (ona, xotin, kelin) va ularning axloqiy sifatlariga doir stereotipik qarashlar tahlil qilinib, ular zamonaviy gender tengligi prinsiplari bilan solishtiriladi. Maqolada turk olimlarning ishlariga tayangan holda maqollar orqali gender tasavvurlar qanday shakllanganini va bu qarashlarning bugungi ijtimoiy ongga ta'siri yoritiladi. Tadqiqot natijalari til vositalari orqali ijtimoiy ongda qanday jinsiy tafovutlar mustahkamlanishini ko'rsatib beradi va zamonaviy til siyosatida maqollarga tanqidiy yondashuv zarurligini asoslaydi.

Kalit so'zlar: Maqollar, ayol, stereotiplar, gender, til, madaniyat.

Kirish. Maqollar xalqning og'zaki ijodi mahsuli bo'lib, unda jamiyatning qadriyatlari, urf-odatlar va ijtimoiy tasavvurlari o'z aksini topadi. Ayniqsa, ayollarga oid maqollar orqali ularning jamiyatdagi o'rni, ularga nisbatan munosabat, stereotipik qarashlar va gender tafovutlarini tahlil qilish mumkin. Turk tili maqollari bu borada boy manbaga ega bo'lib, ularning aksariyatida ayol obrazi an'anaviy ijtimoiy rollar bilan bog'langan. Bunday maqollar ayolni faqat ona, xotin yoki uy bekasi sifatida talqin qiladi. Shu bilan birga, ayrim maqollarda ayollarga nisbatan salbiy stereotiplar ham mavjud bo'lib, ular til orqali ongga singdirilgan.

Bu borada Yıldırım (2010), Tural (2008), Acar (2006) kabi tadqiqotchilar tomonidan turk tili maqollarida ayol obrazining qanday talqin qilinishi bo'yicha ilmiy izlanishlar olib borilgan. Ularning tadqiqot ishlarida ayol obrazining faqat an'anaviy rollar bilan cheklanishi, ba'zan esa kamsituvchi qarashlar asosida ifodalanganligi ko'rsatiladi. Mazkur maqolada turk tilidagi maqollar asosida ayol obrazining qanday talqin qilinayotganini tahlil qilish, bu tasvirlar orqali ijtimoiy ongda qanday stereotiplar shakllanganini ochib berish maqsad qilingan.

Asosiy qism. Turk tilidagi maqollarda ayollar ko'pincha ikki asosiy obrazda tasvirlanadi: ijobiy (mehribon ona, uy bekasi) va salbiy (chaqimchi, hiylakor). Masalan, "Kadının fendi erkeği yendi" maqolida ayol erkakni hiyla bilan yengadi,

XORIJY TILLARNI O'QITISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR NAZARIYANING AMALIYOTGA TATBIQI

mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani

ya'ni bu ijobiy tuyulsa-da, aslida ayolning ayyorlik bilan ustunligi tasvirlanadi. Yoki “Kadın erkeğin yarısıdır” maqolida ayol erkakka nisbatan ikkinchi darajali sifatida ko'rsatiladi.

Shuningdek, “Kadın kısmı erkeğin başına ıştır” maqoli ayollarni muammo, ortiqcha yuk sifatida talqin qiladi. Bu kabi maqollar, ayollarning jamiyatdagi mavqeini pasaytirishga xizmat qiladi. Ayol obrazining hiylakor sifatida talqin etilishi “Kadın şeytanın tuzağıdır” maqolida ham ko'zga tashlanadi. Bu esa diniy konnotatsiyalar bilan ayollarni salbiy obrazda ko'rsatishga xizmat qiladi.

Maqollarda ayollar asosan uy va oilaga bog'liq kontekstda tasvirlanadi: “Kadın evin direğidir” — bu maqolda ayol uy poydevori sifatida ifodalanadi. Bu ijobiy ko'rinishiga qaramay, ayolning faoliyat sohasi faqat uy bilan cheklangan. “Kızını dövmeyen dizini döver” maqolida esa qiz bolalarga nisbatan zo'rvonlikni oqlovchi qarash ifodalanadi.

“Ev kadına, dış kapı erkeğe aittir” maqoli orqali ayolning makoni uy, erkakning esa tashqi dunyo ekanligi ifoda etiladi. Bunday qarashlar ayollarni ijtimoiy faoliyatdan cheklab, ularni faqat uy yumushlariga bog'lab qo'yadi. “Kadın varsa huzur yok” maqoli esa ayol bor joyda tinchlik bo'lmasligi haqida salbiy tushunchani tarqatadi. Bu turdagi maqollar ayolning oilaviy munosabatlarda ijobiy emas, muammo manbai sifatida talqin qilinishini ko'rsatadi.

Ayrim maqollarda ayollar salbiy obrazda ko'rsatiladi: “Kadının saçı uzun, akli kısa” — bu maqol ayolni aqlan zaif sifatida talqin qiladi. “İki kadın bir araya gelse dedikodu başlar” — ayollarni chaqimchi, behuda so'zli sifatida ko'rsatadi. Bu kabi stereotipik qarashlar jamiyatdagi gender tengligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. “Kadın var evi yapar, kadın var evi yıkar” maqoli ayolning ikki xil obrazini — quruvchi va buzg'unchi sifatida taqdim etadi. Bu turdagi maqollar, ayollarni doimiy xavf manbai sifatida ko'rsatadi. “Karı kocanın başında boza pişirir” esa ayol er-xotin orasida nizo chiqaruvchi deb talqin etiladi. Bu kabi stereotipik tasvirlar jamiyatdagi erkak-ustuvor ierarxiyani mustahkamlashga xizmat qiladi. “Kadın elinin hamuru ile er işine karışmaz” maqoli esa ayollarni jamoat ishlari yoki muhim qarorlar qabul qilishdan chetda turishini targ'ib etadi.

Xulosa. Turk tilidagi maqollar xalq tafakkurining mahsuli sifatida jamiyatdagi gender stereotiplarini mustahkamlaydi. Ularning ko'pchiligi ayollarni an'anaviy rollarga, uy va oila doirasiga bog'laydi yoki salbiy sifatlarga ega obrazlarda ko'rsatadi. Bu holat zamonaviy gender tengligi g'oyalari bilan ziddiyatga kiradi. Shu sababli, maqollar mazmuniga tanqidiy yondashish, ularni zamonaviy tafakkur va inson huquqlari bilan uyg'un holda baholash muhimdir. Kelajakda ayollarni ijobiy,

XORIY TILLARNI O'QITISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR NAZARIYANING AMALIYOTGA TATBIQI

mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani

faol, teng huquqli obrazlarda tasvirlovchi maqollarni yaratish orqali ijtimoiy ongni sog'lomlashtirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ersoy, A. (2015). Dil ve Kültür Baęlamında Atasözleri. Bursa: Uludaę Üniversitesi Yayınları.
2. Yıldırım, M. (2010). Türk Atasözlerinde Kadın İmgesi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
3. Tural, S. (2008). Atasözlerinde Toplumsal Cinsiyet ve Kadın. Ankara: DTCF Yayınları.
4. Acar, F. (2006). Toplumsal Cinsiyet Roller ve Dil. Kadın Çalıřmaları Dergisi, 2(1), 34-47.
5. Zeybek, A. (2002). Türk Halk Kültüründe Kadın. Konya: Selçuk Yayıncılık.